

УДК 7.032 : 72.01: 72.032

Доктор архітектури, доцент **Лінда С. М.,**
кафедра архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБ'ЄКТ АРХІТЕКТУРИ ІСТОРИЗМУ ЯК ІНТЕРТЕКСТ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті об'єкт архітектури історизму інтерпретовано як інтертекст культури, також визначено основні типи інтертекстуальних відношень.

Ключові слова: історизм, архітектура, інтертекст, цитата, стилізація, алюзія.

Постановка проблеми. Множину знаків, які відрізняються між собою принаймні за однією ознакою, та об'єднані набором правил використання цих знаків при передачі повідомлень (інформації), у семіотиці називають *знаковою системою*. Знакова система, впорядкована набором синтаксичних, семантичних і прагматичних правил, утворює *мову* – систему комунікаційних знаків. Комбінації знаків також є знаком, який називається складним знаком або *текстом* [1, с. 53–54]. Поняття «текст», яке використовується у специфічному семіотичному значенні, можна застосувати до будь-якого носія цілісного (текстового) значення, не лише для повідомлення на природній (вербальній) мові, але для будь-якого носія цілісного («текстового») значення, у тому числі і мистецтва й архітектури [2, с. 508]. Тому будь-який об'єкт архітектури історизму можна представити як текст, який інтерпретують як матеріальну «тканину» свідомості соціуму, яка забезпечує нам «читальність» і, таким чином, передачу семіотичних значень і смислів; як «втілений у предметах фізичної реальності сигнал, який передає інформацію від однієї свідомості до іншої» [3, с. 308]. Текстом у такому розумінні може виступати об'єкт будь-якого масштабу: окремий елемент, деталь, фрагмент будівлі, а також ціла будівля чи їх комплекс. Об'єкт архітектури історизму буде являти цілісний текст культури, який представляє собою семіотичну (знакову) систему, впорядковану за своїми законами (архітектурна композиція), що здатна зберігати, кумулювати/накопичувати та передавати соціально-значущу інформацію.

Тексти (у тому числі архітектурні) постають як складно організовані структури, на що вказали постструктуралісти. Ю. Крістева вважала, що кожен текст існує на перетині інтертекстуальних зв'язків, які осідають у ньому, як нашарування смислових пластів [4]. Ідея інтертексту полягає у тому, що будь-який текст завжди є складовою частиною тексту культури (архітектура є підсистемою системи культури). Поняття інтертекстуальності сформувався у межах постструктуралістського та постмодерністського дискурсу у 1960-х рр.

Інтертекстуальний аналіз розвинувся на основі літературних текстів і спрямований не на визначення відношення між елементами всередині тексту, а на відношення між елементами всередині «семіотичного універсуму». Інтертекстуальність має на увазі, що текст завжди є пов'язаним з іншими текстами, які представлені у ньому у вигляді цитат, мотивів, алюзій. Р. Барт (1973) писав: «Будь-який текст – це інтертекст: на різних рівнях, у більш чи менш впізнаваній формі у ньому присутні інші тексти – тексти попередньої культури і культури оточуючої; будь-який текст – це тканина, зіткана з цитат, що побували у вжитку... Інтертекст – це розмите поле анонімних формул, походження яких нечасто вдається встановити, несвідомих чи автоматичних цитат без лапок» [5, с. 52].

Ю. Крістева (1974) відмежовує поняття інтертекстуальності від повторення чи відтворення, для неї – це транспозиція однієї або кількох знакових систем в іншу знакову систему, це безкінечний процес, текстова динаміка [5, с. 51]. У світлі культурологічної теорії М. Бахтіна тексти можуть «переходити» з одного культурного контексту в інший, актуалізуючи приховані, потенційно значущі смисли. Творцями текстів вчений розглядає не конкретних суб'єктів, а саму культуру як автора, як особистість, яка живе після своєї «формаційної» смерті. Ю. Лотман пише, що тексти володіють здатністю «пам'яті», тобто вони живуть не в одному культурному середовищі, а переходять з одного в інше, «обрастають» безліччю значень морфологічного, світоглядного, соціального та будь-якого іншого характеру: відбувається подвоєння, потроєння референта і десигната (смислу). Н. П'єге-Гро (2008), підсумовуючи визначення інтертекстуальності, подає синтезуюче формулювання: «Інтертекстуальність... – це прилад, за допомогою якого один текст перезаписує інший текст, а інтертекст – це вся сукупність текстів, які відобразилися у даному творі, незалежно від того, співвідноситься він з твором *in absentia* (наприклад, у випадку алюзії), чи включається у нього *in praesentia* (як у випадку цитати)» [5, с. 50].

Мета статті – інтерпретувати об'єкт архітектури історизму як інтертекст культури та визначити типи інтертекстуальних (інтерреференційних) відносин.

Стан вивчення проблеми. Розгляд феноменів культури у світлі інтертекстуальних відносин знайшов своє відображення у багатьох дослідженнях [2, 3, 5, 6, 7, 8], проте трансляція такої інтерпретації в архітектуру історизму проведена вперше.

Обговорення проблеми. Історизм завжди використовує і переосмислює наявні архітектурні форми, тобто, мовою семіотики, «перезаписує» та «перекодує» існуючі архітектурні тексти. Отже, історизм можна розглядати лише як інтертекстуальне утворення, оскільки інтертекстуальність є генетичною

властивістю історизму, як тексту культури. За аналогією із Н. П'єге-Гро, яка стверджує, що: «Інтертекстуальність... – це праоснова літератури» [5, с. 49], можна стверджувати, що інтертекстуальність – це праоснова історизму в архітектурі.

Текст в архітектурі історизму маніфестує певну суму значень, які відсилають до первісних текстів/переживань, актуалізуючи водночас весь генетичний ланцюжок когнітивних актів, які вели до його створення. Цим, наприклад, можна пояснити феномен описаний Р. Бартом. У відповідності до його концепції текст сплетено з величезного числа культурних кодів, про існування яких автор самого тексту може й не підозрювати, і які проникають у його текст поза свідомістю. Культурний код за Р. Бартом – це «переплетення безлічі цитат», «міраж», зітканий із безлічі структур. Змістовні одиниці, які утворені цим кодом – відголоски чогось, що вже було прочитано, побачено, зроблено, пережито. Код – слід цього «вже». У свою чергу, сам текст вплетений у безкінечну тканину культури, він сам є її пам'яттю, причому пам'ятає не лише минуле, але й теперішнє, і може передбачити майбутнє [6, с. 39]. Тому архітектор, проектуючи будівлю та обираючи для неї відповідний прототип, часто може сам не здогадуватися про безліч символічних повідомлень, які містять у собі обрані ним форми, але які можуть бути впізнані та розкодовані реципієнтом.

«Чужі» архітектурні тексти в об'єкті архітектури історизму можуть бути включені різними способами: цитатою, алюзією тощо. Такі способи формують типологію інтертекстуальності, яка достатньо детально опрацьована у лінгвістиці у межах постструктуралізму (Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Женнет), а також певним чином є трансльована в архітектуру (Ч. Дженкс, А. Іконніков), зокрема, мова вже йшла про архітектурні цитати та алюзії [7]. У дослідженні розроблена типологія інтертекстуальності в архітектурі історизму, основним критерієм якої виступає подібність до першоджерела. Визначено наступні типи інтертекстуальних відносин: цитати, стилізація і алюзія (ремінісценція) (рис. 1):

- *Цитата* – фрагмент або цілісність з іншого відомого тексту, тобто об'єкту архітектури. Включена до тексту у всій своїй безумовності, цитата не вимагає особливої ерудиції чи проникливості. Канонічною функцією цитати виступає авторитетність, оскільки, цитата, включена в об'єкт підсилює «правдивість» твору, надає йому значущості та автентичності. Як правило, цитата в інтертексті архітектури ідентифікується легко, «сама по собі», проте, важливими є об'єм цитування, спосіб, у який цитата включена у контекст твору, оскільки від цього може змінюватися смисл твору. Цитованим може виступати фрагмент твору, а може цитатою бути весь твір архітектури, як, наприклад, Парфенон у Нешвілі, США, збудований у 1896 р.;

- *Стилізація* – імітація твору архітектури, яка не має на меті прямого відтворення вихідного прототипу. При стилізації зберігаються формальні ознаки твору, проте можуть змінюватися кількість та якісь елементів, відношення між ними. Стилізація – найхарактерніший тип інтертекстуальності в архітектурі історизму. Формальний діапазон стилізацій надзвичайно широкий. Прикладом стилізації може бути замок Нойшвайнштайн у Баварії, збудований Е. Ріделем у 1869–1886 рр. Архітектор створив замок-казку, фантазію на тему середньовічної архітектури, що гармонійно пов’язана зі скелястим ландшафтом;
- *Алюзія* – це легкий, прихований натяк на присутність референції з іншого тексту, непряме посилання. За висловом Ф. Фонтане (1977) суть алюзії полягає у тому, щоб: «дати можливість вловити наявність зв’язку між однією річчю, про яку говорять, з іншою річчю, про яку нічого не говорять, але уявлення про яку виникає завдяки цьому зв’язку» [5, с. 91]. Як пише Л. Стародубцева (1998): «Сутність алюзіонізму – введення в композицію так званих історичних алюзій, тобто посилання, покликаного збудити в пам’яті певний шар архітектурного минулого або творчість майстра» [8, с. 106]. Алюзія стала однією із найхарактерніших особливостей постмодерністської архітектури. Прикладом є готель Токоен в Йонаго в Японії, створений за проектом К. Кікутаке у 1963–1964 рр. Архітектура будівлі сповнена традиційними японськими знаками: важкими дахами із загнутими до верху звисами, конструкціями перекриття, які, проте, не повторюють безпосередньо прототипи.

Рис. 1. Типологія інтертекстуальних (інтерреферентних) відносин

В одному творі можуть бути поєднані кілька типів інтертекстуальності, або в цілому стилізовану будівлю, включені фрагменти-цитати.

Висновки. Із семіотичної точки зору об’єкт архітектури історизму постає як інтертекст – текст, що є пов’язаним з іншими текстами, які представлені у ньому у вигляді різноманітних референцій (посиланнями з інших архітектурних об’єктів). У

статті представлена типологія інтертекстуальних/інтерреферентних відношень: це цитата, стилізація та алюзія. Інтертекстуальність демонструє себе у постійній актуалізації текстів минулих епох, у постійній присутності у синхронному зрізі колишніх станів архітектури, в активному діалозі актуального зодчества з різноманітними структурами та текстами, які належать минулому, водночас для інтертекстуальності «минулі» стани є важливішими та ціннішими, ніж стани «сучасні».

Література

1. Агеев В. Семиотика: учебник / В. Агеев — М.: Издательство «Весь Мир», 2002. — 256 с.
2. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман — Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. — 704 с.
3. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю. М. Лотман // Труды по знаковым системам — Тарту, 1973. — Вып. III. — С. 301–318.
4. Аксенов Г. П. Причина времени / Г. П. Аксенов. — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 302 с.
5. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро; пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 240 с.
6. Кепеци Б. Знак, смысл, литература / Б. Кепеци // Семиотика и художественное творчество. — М., Наука, 1977. — С. 42–58
7. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма / Ч. Дженкс; пер. с англ. А. В. Рябушина, М. В. Уваровой; под ред. А. В. Рябушина, Л. Хайта. — М.: Стройиздат, 1985. — 136 с.
8. Стародубцева Л. В. Архитектурная традиция как воспоминание / Л. В. Стародубцева // Архитектура мира. Материалы конференции «Запад – Восток: античная традиция в архитектуре». Выпуск 3.— М.: Architectura, 1994. — С. 202–204.

Abstract. In the article the object of historicism architecture is interpreted as intertext of culture, the basic types of intertextual relations definitions are also given.

Keywords: historicism architecture, intertext, quotation, stylization, allusion.

Аннотація. В статті об'єкт архітектури историзма проінтерпретирован как интертекст культуры, а также определены основные типы интертекстуальных отношений.

Ключевые слова: историзм, архитектура, интертекст, цитата, стилизация, аллюзия.